

Thomas Dahl

MILJØBEVEGELSEN I DDR

Et grasot med grønnyanser

STS-arbeidsnotat nr. 8/89

ISSN 0802-3573-22

arbeidsnotat
working paper

Thomas Dahl

MILJØBEVEGELSEN I DDR

Ei grasrot med grønnyanser

Innledning

I DDR har det skjedd ting i løpet av sommeren og høsten 1989 som har fått en hel verdens oppmerksomhet. Først var det de store flykningestrømmer over grensen mellom Ungarn og Østerrike. Deretter flyktet øst-tyskerne over de vest-tyske ambassader i Praha og Warshawa. Nå i september har det også begynt å blomstre opp protestaksjoner i selve DDR; demonstrasjoner med titusener av deltakere.¹

Det kan virke som protestene plutselig har brutt ut, kanskje mest som følge av det som har skjedd i de andre øst-europeiske land. Mens man får økte politiske rettigheter i Polen, Ungarn og Sovjet-Unionen, forblir DDR med det gamle, sentralstyrte systemet. Dette har ført til frustrasjoner og oppgittethet blandt landets borgere. Men hendelsene har sin base i en opposisjon som har eksistert i lengere tid i landet. Denne bevegelsen har vært og er sterkt knyttet til den evangeliske kirke. Som vi har sett ved de seneste protester i DDR, har de oppstått omkring forskjellige menigheter. I Leipzig har Nikolaikirken stått sentralt, i Berlin Zionskirken og i Dresden Kreuzkirken. Men selv om kirken spiller en aktiv rolle og til en viss grad øver press på systemet, er det ikke den som er selve bevegelsen. Den skiller seg dermed fra den katolske kirke i Polen som stod som en pressgruppe på linje med Solidaritet. I Øst-Tyskland er det alle de gruppene som finnes organisert innenfor de forskjellige menigheter som har vært opposisjonen og som utgjør

¹ Dette samsvarer med Touraine, som mener at samfunnet hovedsakelig endres av bevegelser som skjer på grunnplanet i samfunnet. Disse bevegelsene vil bestå og vil klare å bevare sin autonomi selv i doktrinære og totalitære regimer. Touraine, 1986, s. 37.

kjærnen i den protesten som nå begynner å ytre seg høylytt. Noen av disse er involvert i geistlig virksomhet, men de fleste har bare utnyttet frirommet i kirken. Gruppene er hovedsakelig knyttet til de "drei grossen Engagements", fredsarbeid, økologi og nord-syd konflikten,² men også grupper for kvinnefrigjøring, homoseksuelle og alternativ livsstil finnes.

I de Baltiske stater og Ungarn har miljøbevegelsen vist seg som en sterk gruppering, både for åpning av beslutningssystemer og ved bestemmelse av industripolitikken. I Polen har miljøbevegelsen vokst fram i de sterkt forurensede industriområder, og den er med på å forme politiske beslutninger.³ I Øst-Tyskland er det også miljøbevegelsen som har representert den sterkeste politiske strømning utenfor de offisielle organisasjoner. På grunn av Gorbatsjovs omstruktureringspolitikk, har bevegelsen øynet håp. Myndighetene har derimot slått hardt ned på aktivitetene, noe som har ført til en splittelse blant gruppene. Det er dermed oppstått to hovedretninger blant bevegelsen som arbeider på forskjellige måter. På tross av spriket, virker det som gruppene klarer å stå samlet i den sterkt voksende opposisjon i landet. Men de representerer forskjellige samfunnsyn. Hvis protestene følger fram og opposisjonen begynner å få sterkere innflytelse, vil den base de forskjellige grupper representerer være med på å forme utkastet til et framtidig DDR.

I denne artikkelen vil jeg beskrive framveksten av alternative bevegelser i Øst-Tyskland, med hovedvekt på miljøbevegelsen. Under hvilke forhold oppstod bevegelsen og hvordan ble aktivitetene organisert i tilknytning til den evangeliske kirke? Splittelsen av miljøbevegelsen og hva de to forskjellige retninger representerer blir diskutert. Tilslutt vurderes gruppenes innflytelse og potensial for endringer.

Framveksten fra slutten av 60-tallet

² Wensierski: Von oben nach unten waechst gar nichts, 1986, s. 179.

³ Den økologiske klubben i Polen, PKE, som står tett til Solidaritet, har f. eksempel klart å stoppe aluminiumsverket Skawina i 1981, Søbye: "Miljøbevegelsen er Polens håp", 1987, s. 35.

Utviklingen i miljødebatten i DDR har mange likhetstrekk med det som skjedde i de vestlige land. I øst som i vest var den offisielle politikken på slutten av 60-tallet preget av optimisme. Man trodde man hadde funnet et konsept for å sikre fortsatt økonomisk vekst. En forholdsvis ukritisk bruk av vitenskap og teknologi var en del av dette konseptet. Den skulle gi en velferd som i hovedsak var definert i form av mere materielle goder.

Dette var en politikk som den nye generasjon begynte å stille spørsmålstegn ved, spesielt når man i stigende grad kunne se at bare enkelte grupper og land dro nytte av utviklingen. En utvikling som skjedde på bekostning av andre og med flere bieffekter, som for eksempel forsøpling av miljøet. I tillegg til å være kritisk til sitt eget system, ble ungdommen også influert av det som skjedde i andre land. Studentopprøret i vest sendte nye ideer og tanker over til den andre siden av jernteppet.⁴ Våren i Praha gav også en innsprøytning.⁵ Det var ikke lenger bare et valg mellom sentralstyrt sosialisme eller et kapitalistisk system. Sosialismen kunne reformeres og ny-marxisme ble diskutert både i øst og vest.

Problemene med etterkrigstidens vekstpolitikk opptok også kirken. På et internasjonalt plan ble det i den evangeliske kirke satt igang en diskusjon omkring framskritt og bruk av vitenskap og teknologi.⁶ Denne debatten ble brakt inn i de øst-tyske kirkesamfunn, og man begynte å diskutere nord-syd konflikten, krigsopprustning, miljøproblemer og kvinnerettigheter. Dette er problemstillinger som også var mye diskutert i vesten.

Kirken har ikke hatt en lett tilværelse i en ateistisk stat. Men den har overlevd som i de andre øst-europeiske stater.⁷ På slutten av 60-tallet begynte forholdet mellom stat og kirke å forbedre seg. Man begynte å snakke sammen, og marxister og kristne var å finne ved samme stambord i øl-

⁴ Wensierski, 1986, s. 162.

⁵ Hirsch o.a.: "Mit Glasnost gegen die alte Garde", 1988, s. 14.

⁶ Wensierski, 1986, s. 161.

⁷ Til forskjell fra Polen, er størstedelen av den øst-tyske kirke evangelisk. Til denne er nesten syv millioner av landets befolkning på 16,7 millioner tilknyttet mot den katolskes 1,2 millioner. Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen: Zahlenspiegel, 1986, sidene 5, 97 og 98. Tallene er fra 1983.

kneipene.⁸ Denne utvikling nådde sitt høydepunkt med møtet mellom Honecker og lederne for den evangeliske kirke i 1978.⁹ Den første offisielle samtale mellom kirke og stat på et så høyt nivå i DDRs historie. Kirken var dermed som eneste uavhengige organisasjon gitt et frirom. Dette ble utnyttet ved at kirken nå ledet til debatt i en tid hvor mange kritiske røster hevet seg. Disse kritiske røstene fant i kirken et sted hvor man kunne stille spørsmål uten å få presentert ferdig oppstilte svar. Til forskjell fra de statlig styrte organisasjoner, fant man her toleranse, fellesskap og håp.

Hvor stor denne aktiviteten var, er vanskelig å anslå. Det finnes ingen offisielle statistikker på området, og det hele var ikke styrt sentral fra kirkens side. Det var opp til den enkelte menighet, hvorvidt man ville engasjere seg i problemer som lå utenfor den vanlige liturgi. Wensierski mener at det dreide seg om en femti grupper, spredd rundt i hele landet.¹⁰ Det er grupper som i 1986 fremdeles eksisterte. Medlemstallet svingte mellom 20 og 100 for de enkelte sammenslutninger. På den annen side mener Huebler at denne bevegelsen har hatt liten innflytelse.¹¹ Men som vi senere skal se, kan tilslutningen til slike grupper være langt større. De har derfor et potensial som kan realiseres under andre forhold.

Innsats fra statlig side

En av grunnene til at kirken fikk drive med aktivitet på miljøsidan, var at også de sentrale myndigheter begynte å ta miljøproblemene på alvor. En viss grad av kritikk var derfor ønskelig. Den var med til å legitimere tiltakene til systemet.

DDR var et av de land som viet miljøproblemene størst oppmerksomhet på slutten av 60-tallet. I 1968 forankret man nytteverdien til naturen i

⁸ Hirsch o.a., 1988, s. 14.

⁹ Bundesministerium, 1986, s. 95.

¹⁰ Wensierski, 1986, s. 161 - 162.

¹¹ Huebler: "Umweltpolitik zwischen Theorie und Umweltrealität", 1986, s. 34.

forfatningen.¹² I henhold til denne måtte både stat og samfunn arbeide for å beskytte naturen. I 1970 trådte "Landeskultugesetz" i kraft. Denne loven gir strenge forskrifter om hvordan miljøet skal bevares, slik at også framtidige generasjoner kan dra nytte av det.¹³ Og allerede i 1971 opprettet Øst-Tyskland et eget departement for miljøvern, "Ministerium für Umwelt-schutz und Wasserwirtschaft". Kun Sverige hadde gjort tilsvarende før.

Utviklingen på dette området var forholdsvis lik den vi hadde i vesten. Miljøaktivitetene vokste fram også på statlig side. Men ulik vesten, var i DDR miljøødeleggelsene i følge offisiell ideologi et kapitalistisk særtrekk. I et sosialistisk samfunn ville den økonomiske veksten ikke gå på bekostning av verken enkeltindividet eller miljøet. Miljøproblemene i DDR hadde sin skyld i etterslepet fra det kapitalistiske systems hensynsløse omgang med ressursene. Når så det sosialistiske samfunn ble utviklet fullt ut, ville miljøproblemene automatisk forsvinne.¹⁴

Men at det øst-tyske samfunnssystemet hadde problemer med dette, ville vise seg. På slutten av 70-tallet fikk man problemer med utenrikshandelen.¹⁵ Den økonomiske krise i vesten var også merkbar i øst. Det førte til at ressursene ble omprioritert. Den satsingen på miljøet som fant sted tidlig på 70-tallet, ble ikke fulgt opp. Dermed ble det mer og mer klart at ikke alle miljøproblemer hadde sin skyld i det systemet som DDR måtte starte sin utvikling fra. Og kritikken fra kirken økte. Fra selve kirken tok man initiativet til et eget forskningsinstitutt i Wittenberg.¹⁶ Her gav man i 1980 ut det første økologiske tidsskrift i DDR, "Öko-Zeitschrift". Også fra de forskjellige gruppene underordnet kirken, begynte det å bevege seg. En

¹² Artikkel 15, 2. avsnitt sier: "Im Interesse des Wohlergehens der Bürger sorgen Staat und Gesellschaft für den Schutz der Natur. Die Reinhaltung der Gewässer und der Luft sowie der Schutz der Pflanzen- und Tierwelt und der landschaftlichen Schönheiten der Heimat sind durch die zuständigen Organe zu gewährleisten und sind darüber hinaus auch Sache jedes Bürgers". Sitert etter Maier: Umwelt, Depot des Lebens, 1989, s. 32 - 33.

¹³ Rosenblatt: Der Osten ist grün?, 1988, s. 100 og Maier, 1989, s. 163-165.

¹⁴ Dette er argumenter som fremdeles brukes blant myndighetene i DDR. Se Maier, 1989, s. 31.

¹⁵ Rosenblatt, 1988, s. 101.

¹⁶ Wensierski, 1986, s. 174.

hel alternativ kultur hadde vokst fram. Freds-, miljø- og tredje-verdengrupper, homoseksuelle og til og med punkere hadde funnet sitt frirom her. At dette var og er et levende miljø, er Rudolf Bahro et eksempel på. Han har virket som en av de fremste ideologer for "die Gruenen" i Forbundsrepublikken etter at han vandret over.¹⁷

Et av svarene fra myndighetene på denne økende aktiviteten, var å prøve og organisere miljøaktivister under sine egne organisasjoner. I 1980 ble så "Gesellschaft fuer Natur und Umwelt" opprettet. En organisasjon som i dag har mer enn 50.000 medlemmer, fordelt på 1.500 forskjellige faggrupper.¹⁸ "Gesellschaft" er tilsluttet "Kulturbund", en overordnet institusjon for kultur- og fritidsaktiviteter. "Kulturbund" har 22 plasser i det øst-tyske "Volkskammer", og er dermed organisert på øverste nivå.¹⁹ I tillegg har man "Mach mit"-bevegelsen til "Nationalen Front" og "Freie Deutsche Jugend", som på slutten av 70-tallet begynte å kanalisere lokale og regionale miljøaktiviteter.

Miljøproblemene

Myndighetene har delvis rett i at miljøproblemene stammer fra tiden før den øst-tyske stat ble etablert. Mye av industriproduksjonen foregår nemlig med førkrigsteknologi. Dette er en teknologi som både forurensrer mye, og som forbruker store mengder energi.²⁰ Kraftforbruket er så stort at DDR bruker mer kraft pr. innbygger enn Forbundsrepublikken.²¹ For å dekke behovet for energi, har man benyttet de råstoffer man har innenfor egne grenser. DDR har rikelige lagre med brunkull. Det gjør at man kan ha en energiproduksjon uten import av råstoffer eller energi. Problemet med brunkullen er at den er svært svovelholdig. Derfor har DDR et av verdens høyeste utslipp pr. innbygger av svoveldioksyd. Man slipper ut nesten 6 ganger så mye pr.

¹⁷ Arato o.a.: "The German Green Party", 1984, s. 327.

¹⁸ Rosenbladt, 1988, s. 100, Maier, 1989, s. 161.

¹⁹ Bundesministerium, 1986, s. 21.

²⁰ Moeller: Zwei deutsche Wege, 1988, s. 79 - 86.

²¹ Jänicke, "Ökologische und ökonomische Wandlungsmuster", 1989, s. 21.

innbygger som Vest-Tyskland.²² I tillegg drives det en utstrakt rovdrift ved utvinning av brunkullen. Dette skjer i dagbrudd som nå utgjør over 1 % av arealet landet.²³ Daglig forsvinner areal tilsvarende 20 fotballbaner.

Den øst-tyske forfatter Monika Maron har beskrevet miljøproblemene i boka "Flugasche".²⁴ Her forteller hun om de enorme forurensninger som skjer i byen B på grunn av det gamle, foreldete kraftverket. Forurensingen er så enorm at hovedpersonen i boka betegner byen B som Europas skitneste. De som er berørte av miljøproblemene slipper ikke fram ovenfor myndighetene. Det samme gjaldt Maron. "Flugasche" ble forbudt i DDR og Maron fikk som andre "opprørere" som blir for problematisk, tilbudet om "frivillig" å gå over til vesten. Hun har siden 1988 vært bosatt i Hamburg.

Byen B som Maron beskriver, er Bitterfeld. Det er en by med kjemisk industri og kraftproduksjon. Den ligger i Øst-Tysklands mest industrialiserte område, ved byene Halle og Leipzig. I dette området skal helseforholdene være så dårlige at gjennomsnittslevealderen er flere år lavere enn ellers i landet.²⁵

Etter Gorbatsjov

Gorbatsjovs maktovertakelse i Sovjetunionen har ført til nok et oppsving i aktivitetene til gruppene. Man har fått troen på at det nytter. Systemet kan endres. Eksempel på denne aktiviteten er alle de forskjellige biblioteker som har dukket opp i de kristne menigheter fra midten av 80-tallet. Det er biblioteker som har spesialisert seg på forskjellige områder: fredsarbeid, menneskerettigheter, miljøsaker. I Dresden finner vi "Øko-bibliothek Dresden" og "Fridensbibliothek Dresden" og i Leipzig "Friden-Gerechtigkeit-Umwelt-Bibliothek Leipzig".²⁶ I de fleste større byer finnes det et bibliotek i en eller annen form, de fleste opptatt med miljøsaker.

²² DDR: 296 kg ren svoveldioksid pr. innbygger, Forbundsrepublikken: 49 kg. Kilde: Möller, 1988, s. 89.

²³ Wir in Ost und West, nr. 7, 1988, s. 18 - 19.

²⁴ Maron, Flugasche, 1981.

²⁵ Poeschk, intervju, 1989.

²⁶ umweltBlaetter, 1989, s.33.

Blant de mest kjente er det som er knyttet til Zionskirken i Øst-Berlin: "Die Umweltbibliothek", som ble startet tidlig i 1987.

Det at man har valgt å knytte et bibliotek til seg, har flere årsaker. For det første har ingen uoffisielle grupper muligheter til å benytte media for å spre opplysninger om sine aktiviteter. I den grad forskjellige aksjoner blir omtalt der, er det i form av krass kritikk. For det andre er materialutvalget ved bibliotekene unikt. Riktignok kan man få tak i mye av materialet gjennom offentlige tilbud, men konsentrasjonen og mengden lar seg vanskelig ellers oppdrive. I tillegg har man stoff fra vesten. Begrensede mengder, som oppbevares med omsorg. En tredje grunn er at de fleste gruppene produserer eget materiale. Det må ha påskriften "nur fuer innenkirchliche Information". Biblioteket gir en mulighet til å spre dette materialet utenfor de som tradisjonelt besøker menigheten. Ved Zionskirken trykker man for eksempel bladet "umweltBlätter" i et opplag av 2000. Innenkirkelig informasjon har dermed fått en litt videre betydning for gruppen.²⁷

Disse aktivitetene fikk vokse relativt uhindret fram. Også på andre områder kunne det virke som om det var tøvær i vente. Høsten 1987 arrangerte det offisielle frihetsrådet i DDR en fredsmarsj til minne om Olof Palme. Marsjen varte i tre dager og gikk over 85 km.²⁸ Kirken og enkelte grupper fikk her delta med egne paroler. I marsjen var det derfor transparenter med krav om muligheter til å siviltjeneste,²⁹ og for at kontakten mellom øst og vest skulle bli større. Slagord og krav som ellers ikke slipper fram i offentligheten.

I ettertid kan det virke som muligheten til å delta for de uavhengige gruppene, ble gitt utfra et bestemt formål: Besøket til Honecker i Forbundsrepublikken. Som den første statsleder fra DDR, avla han en offisiell visitt i Vest-Tyskland like etter fredsmarsjen. Indre konflikter ville nok skape en kjøligere tone under møtet enn det som var ønsket fra øst-tysk side. I alle fall ble det etter Honeckers besøk hardere tilstander for den uavhengige opposisjonen i DDR. I november 1987 hadde myndighetene en aksjon

²⁷ Die Umweltbibliothek, intervju, 1989.

²⁸ Hirsch o.a., 1988, s. 15.

²⁹ DDR har ingen form for siviltjeneste. Bundesministerium, 1986, s. 33.

mot Zionskirken. Grunnen var ikke selve biblioteket, men bladet "Grenzfall" som også blir utgitt ved kirken. Det blir laget av en gruppe som kaller seg "Unabhängige Initiative Friedens- und Menschenrechte". De holder også til ved menigheten, men har til forskjell fra de andre gruppene åpent erklært seg som uavhengige. Dette truet statens sikkerhet i følge myndighetene. De beslagla bladet, skrivemaskiner og arresterte syv av gruppens medlemmer.³⁰

En annen konfrontasjon med myndighetene skjedde under den offisielle hedringen av Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht. Begge, hvis tanker har høy status innenfor DDRs ideologi, blir minnet 17. januar hvert år med parader og taler. 17. januar 1919 ble begge myrdet i Berlin av en sammensvergelse mellom militære og myndigheter. I 1988 skulle også dagen minnes. Men Luxemburg har også skrevet ting som går på tvers av det reelle systemet i DDR. I sine skrifter om den russiske revolusjon, uttalte hun seg om faren ved at makten ble sittende hos en liten elitegruppe. Proletariatets diktatur måtte "... være klassens verk, det må ikke utøves av et lite ledende mindretall på vegne av klassen ...".³¹

Denne siden av Luxemburg mente gruppene måtte fram. Og da hedringen av henne skulle være en folkets minnefest, trådte gruppene ut i gatene med egne paroler. De gikk fra Zionskirken ned til sentrum for å slutte seg til opptoget. Der gikk toget gjennom Øst-Berlins gater med Honecker og partiledelsen i spissen.³² Bak prøvde folk fra de uavhengige å slutte seg til med slagord som "Frihet er alltid frihet for den som tenker annerledes".³³ Men deltakelsen ble kortvarig. Politiet slo hurtig til og arresterte mer enn 120 personer. Resultatet av konflikten ble at ca. 100 personer ble sendt over til Vest-Tyskland, deriblant den kjente visesangeren Stephan Krawczyk. 10 stykker ble dømt til fengselsstraffer, hvor den høyeste var på 2 år.

To grupperinger

³⁰ Wir in Ost und West, nr. 6, s. 6 - 7.

³¹ Luxemburg: "Den russiske revolusjon", 1973, s. 42.

³² Menge: "Gegen Rosas Geist", 1988, s. 4.

³³ Luxemburg, 1973, s. 37 - 38.

Konfrontasjonen førte til interne problemer for gruppene. Hvilken vei skulle de velge? En linje som gikk mer i takt med myndighetenes ønsker, eller en hvor man hadde en krass systemkritikk? Ved Zionskirken oppstod det en splittelse. En gruppe, som kalte seg "die Arche" ble etter et vedtak vist ut fra menigheten den 24. mars 1988.³⁴ De gjenværende bestod av en gruppe med mer fundamentalistiske målsettinger.

"Die Arche" har siden vokst til å bli en stor organisasjon. Selv om myndighetene ikke tillater at det vokser opp nettverk av grupper, finnes "die Arche" ved ca. 30 menigheter rundt i landet, med hovedtyngden på kirkene i Øst-Berlin.³⁵ Denne framgangen kan skyldes at gruppen har lagt seg på en mer pragmatisk linje i forhold til de gjenværende ved Zionskirken. En linje som ikke legger opp til store konfrontasjoner med myndighetene. De ideologiske diskusjonene spiller tilsynelatende ikke en så stor rolle lengere. Det viktigste har blitt å redde miljøet. Men gruppen er ikke mer akseptert enn at også medlemmer av den er blitt utvist til vesten. Disse har senere blitt viktige støttespillere i "die Arche"s arbeid. Medlemmene av gruppen har filmet flere av de verste miljøkatastrofene i landet. Filmene har så blitt smuglet over grensen, og der har man klart å få vest-tysk fjernsyn interessert i materialet. I mai 1989 ble det vist en film om forholdene ved grensen til Tsjekkoslovakia, sør i DDR. Der er store skogsområder helt utryddet som følge av forurensning. Steder som før var populære for rekreasjon, har nå bare nakne trestubber å tilby besøkende.

Gjennom vest-tysk fjernsyn når gruppen store deler av befolkningen i DDR. Overalt kan man ta inn programmene fra vest. Det er også vanlig oppfatning at denne muligheten benyttes av borgerne i Øst-Tyskland. Dermed kan man gjennom omveier bli kjent med forholdene i sitt eget land. "Die Arche" har også laget en film om forholdene i Bitterfeld: "Bitteres aus Bitterfeld". Byen som Maron beskriver med ord, blir her vist i bilder.³⁶ Det man kan ane av Marons bok, får man her bekreftet. Det er elver som er så forurenset at

³⁴ die Umweltbibliothek, intervju, 1989.

³⁵ Die Umweltbibliothek, intervju, 1989.

³⁶ Vist under seminaret "Umwelt in Berlin", Berlin, 1989.

man kan fremkalle film i dem og gatene i byen er tomme. Folk beveger seg ikke ut mer en høyst nødvendig.

De gjenværende ved Zionskirken holder fremdeles den ideologiske debatten ved like. Skal man komme miljøproblemene til livs, er en fundamental omlegging av systemet nødvendig. Denne systemendringen må imidlertid ikke gå i retning av et kapitalistisk system, men heller mot et desentralisert samfunn hvor enkeltmennesket har innflytelse over sin tilværelse. Argumentene ligger nært opp til den delen av miljøbevegelsen som var knyttet til det nye venstre i vesten på begynnelsen av 70-tallet. Man har ikke troen på at noen stat kan løse miljøproblemene. Blant medlemmer av Berlins alternative liste blir gruppen derfor oppfattet som venstrefundamentalistisk.³⁷

Den harde kjerne ved Zionskirken er ikke stor. Den utgjør bare ca. 15 medlemmer som innrømmer å tilhøre gruppen. I tillegg finnes personer som er aktivt med, men som ikke bekjenner seg medlemskap. Dette fordi slike aktiviteter normalt blir registrert av myndighetene og kan føre til problemer med f. eks. å få studieplass ved et universitet senere.³⁸ Disse personene deltar også i arbeidet, om enn i mindre skala. Derfor skjer det ting ved Zionskirken som skulle tilsi flere enn 15 personer i aktivt fritidsarbeid. I tillegg til biblioteket har de en egen kafe. Her er det ukentlige foredrag med innbudte innledere og påfølgende diskusjoner. Man har også kunstutstilling og viser filmer.³⁹ Dette er tilbud som ikke når de store masser, men som kanskje virker mer overbevisende og går dypere enn strategien til "die Arche". Lignende aktiviteter finnes i de andre biblioteker og grupper rundt i landet. Man regner med at det finnes omkring 100 slike grupper i hele DDR.⁴⁰ Ikke alle er like venstreradikale og fundamentalistiske som gruppen ved Zionskirken, men gruppene står i sterkere opposisjon til myndighetene enn "die Arche".

Bortsett fra "die Arche" som ser ut til å bygge opp et støttenettverk i Forbundsrepublikken, er kontakten med vestlige grupper liten. Flere faktorer

³⁷ Poeschk, intervju, 1989.

³⁸ Die Umweltbibliothek, intervju, 1989.

³⁹ umweltBlaetter, 1989, s. 54.

⁴⁰ Die Umweltbibliothek, intervju, 1989.

ser ut til å forårsake dette. Den viktigste er nok de totalt forskjellige forhold gruppene i øst og vest arbeider under. Den kunnskap man har i vest lar seg vanskelig overføre til DDR. En annen faktor er at en utstrakt kontakt med personer fra den andre siden av muren, vil være nok en torn i øyet på myndighetene. Men eksempler på grupper som har jevnlig kontakt over systemgrensene finnes. I Vest-Berlin finnes det en gruppe som kaller seg "Okodorf". De har et eget forskningsinstitutt tilknyttet, som sitter med ekspertise på gjenvinnings- og renseteknologi. Gjennom personlige kontakter i Leipzig har "Okodorf" utviklet en informasjonsutveksling mellom øst og vest. I gruppene i Leipzig finnes det personer som arbeider i organisasjoner eller fabrikker hvor de har muligheter til å påvirke valg og utvikling av teknologi. De kan benytte den kunnskapen de får fra "Okodorf" i sitt daglige virke. Dermed har man en uoffisiell teknologioverføringskanal som drives helt på frivillig basis, gjennom vennskap og et håp om et bedre miljø.⁴¹

Konklusjoner

Den uavhengige miljøbevegelsen i DDR består av en retning som arbeider utfra mer fundamentalistiske målsetninger. Denne holdning har i DDR nødvendiggjort et arbeid som ikke kan nå de store grupper. Man forsøker derfor heller å engasjere små grupper gjennom tilbud som bibliotek, seminarer og diskusjoner. Selv om hensynet til miljøet spiller en stor rolle blant disse gruppene, arbeider man mer utfra samfunnsendringer. Miljøet kan ikke bli bedre hvis ikke grunnleggende endringer i samfunnsstrukturen finner sted. Det nye systemet man drømmer om har ikke vært realisert, verken i kapitalistiske eller kommunistiske land.

Den andre gruppen mener at miljøproblemene utgjør den største trussel, og arbeider mer konsentrert for å redde det som reddes kan. Strategien er dermed blitt annerledes, og man forsøker å nå de store grupper. Man vil bevisstgjøre de øst-tyske borgere om de miljøkatastrofer man lever under og om nødvendigheten av å gjøre noe. Holdningen til det etablerte systemet synes også mindre kritisk. Man tilpasser seg for å kunne nå bredere.

⁴¹ Okodorf og Institut fuer Ökologisches Recycling e.V., intervju, 1989.

Det kan være vanskelig å påvise de direkte resultater av arbeidet til de forskjellige gruppene. Men de har nok klart å spre en del informasjon rundt i et samfunn som ellers er svært ensrettet med hensyn på tilgjengelige opplysninger. Både miljøbiblioteker og filmene til "die Arche" har på hver sin måte vært med på å opplyse om farene ved en fortsatt uansvarlig miljøpolitikk. Den splittelsen som har oppstått kan derfor vise seg å være gunstig. Arbeidet er blitt spredd på flere fronter, og de forskjellige gruppene utfyller hverandre.

Hvilket potensial gruppene sitter inne med er også vanskelig å vurdere. Tallene svinger mellom 50 og 100 for de gruppene som ikke er tilsluttet "die Arche". For "die Arche" mellom 30 og 60.⁴² Men som vi har sett kan tilhengerskaren være langt større, og gruppenes arbeid er kjent blant et bredere publikum. Derfor kan gruppene være en bevegelse som kan bryte ut og få innflytelse hvis det øst-tyske system begynner å bevege seg. Og dette er et potensial som vurderes relativt stort av folk som har tillagt gruppene liten betydning fram til nå.⁴³

Gruppene virker også som støtte for de øst-tyskere som av forskjellige grunner ikke vil reise til Vest-Tyskland og samtidig ønsker endringer i sitt eget land. At det finnes personer som aktivt prøver å endre systemet innefra, bidrar til å opprettholde troen på at samfunnet kan bli annerledes. Dette kan vi se ved de store protestaksjonene som nå vokser fram i DDR. Her har de uavhengige gruppene vært sentrale. I Leipzig var det 18. september en demonstrasjon med mer enn 8.000 deltakere. Protesten gikk utfra Nikolai-kirken, hvor "Frieden-Gerechtigkeit-Umwelt-Bibliothek Leipzig" holder til.⁴⁴ Gruppen her var også aktivt med i oppstartingen av "Neues Forum" som ser ut til å kunne bli en sammenslutning av de forskjellige opposisjonelle gruppene. Oppropet til "Neues Forum" har også en av initiatorene til "Die Arche" undertegnet, noe som tyder på at ved en større endringsprosess vil

⁴² Frankfurter Allgemeine, 9. august 1988, oppgir gruppen til å bestå av ca. 60 grupper, Heide: "Miljøbevegelsen i DDR", 1987, s. 20, sier at "die Arche" er ca. 50 grupper med totalt fem- til sekshundre personer, "die Umwelt-bibliothek" mener i et intervju at det finnes ca. 30 grupper som går under det "Gruen-oekologisches Netzwerk" som også "die Arche" kaller seg.

⁴³ Huebler, 1986, s. 34.

⁴⁴ Carlsson o.a.: "Aufbruch ins eigene Land", 1989, s. 17 -19.

gruppene klare å stå samlet. Da kan ulikhetene ha positive effekter ved at man vil få en mer åpen debatt om hvordan man skal gå fram. Diskusjon på flere fronter og divergerende synspunkter er noe det gamle systemet mangler. I tillegg vil sannsynligvis gruppene bidra til å forme et samfunn hvor miljøet blir tatt større hensyn til. Hvis man da prøver å løse problemene på en annen måte enn i de vestlige land, vil kanskje en gang i framtiden flyktningestrømmen snu seg.

Til dette utpeker gruppene som har valgt et arbeid med direkte kontakt til sine med medborgere gjennom diskusjoner og seminarer. Et bedre miljø kan bare oppnås gjennom grunnleggende endringer. Til et system hvor det enkelte menneske har innflytelse og ansvar overfor sin egen situasjon. Det er en løsning hvor både en dominant stat og sterk kapitalkonsentrasjon må forkastes. Det positive med dagens DDR er at en slik endring virker mer realiserbar enn i de vestlige land, på tross av et stivbeint sentralstyre. For dette styret må før eller siden vike for presset unnenfra. Og da kan gruppene fra grasrota få langt større gjennomslagskraft enn tilsvarende bevegelser i vesten.

Kildematerial

Intervjuer:

Okodorf, Kurfürstenstr. 14, Vest-Berlin, mai 1989.

Institut für Ökologisches Recycling e.V., Kurfürstenstr. 14, Vest-Berlin, mai 1989.

Die Umweltbibliothek, Griebenowstr. 16, Øst-Berlin, mai 1989.

Jürgen Poeschk, Wissenschaftsberater der neuen Senat, Forschungsstelle für Umweltpolitik, Vest-Berlin, mai 1989.

Litteratur:

Arato, Andrew og Cohen, Jean L.: "The German Green Party. A Movement Between Fundamentalism & Modernism", Dissident, Vol. 31, 1984, s. 327 332.

Arbeitsgemeinschaft Jugend und Bildung e.V.: Wir in Ost und West, Universum Verlagsanstalt, Wiesbaden.

Bundesministerium fuer innerdeutsche Beziehungen: Zahlenspiegel, Bundesrepublik Deutschland/Deutsche Demokratische Republik, Ein Vergleich, Bonn, 1986.

Carlsson, Fania, Krause, Kuno og Suess, Walter: "Aufbruch ins eigene Land. Siebzehn Millionen "Hinterbleibene" suchen ihre Identität", Die Zeit, nr. 40, 1989, s. 17 - 20.

Heide, Siv Barstad: "Miljøbevegelsen i DDR: Landet der alt er forbudt", Norsk Natur, nr. 2, 1989, s. 20 - 21.

Hirsch, Helga, Menge, Marlies, Nawrocki, Joachim og Spoerl, Gerhard: "Mit Glasnost gegen die alte Garde. In der DDR probt die junge Generation en anti-autoritären Protest und will sich diesmal nicht beirren lassen", Die Zeit, nr. 6, 1988, s. 13 - 15.

Huebner, Karl-Herman: "Umweltpolitik zwischen Theorie und Umweltrealität in der Bundesrepublik Deutschland und der DDR Ein Vergleich", i Haendcke-Hoppe, Maria og Merkel, Konrad (Red.): Umweltschutz in beiden Teilen Deutschlands, Ducker und Humboldt, Berlin, 1986, s. 13 - 40.

Jänicke, Martin: "Ökologische und ökonomische Wandlungsmuster im Industrieländervergleich", Forschungsstelle für Umweltpolitik, Rep. 89-1, Berlin, 1989.

Luxemburg, Rosa: "Den russiske revolusjonen", Skrifter i utvalg, bind 2, Pax forlag, Oslo, 1973, s. 15 43. Oversatt av Tom Rønnow.

Maier, Roland: Umwelt: Depot des Lebens. Wohin neigt sich die ökologische Waage?, 2. bearbejdet utgave, Verlag Neues Leben, Berlin, 1989. Første utgave 1987.

Maron, Monika: Flugasche, S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1981.

Menge, Marlies: "Gegen Rosas Geist. Verbotene Freiheit der Andersdenkenden", Die Zeit, nr. 4, 1988, s. 4

Möller, Dietrich: Zwei deutsche Wege, Verlag Gebr. Holzappel, Berlin, 1988.

Rosenblatt, Sabine: Der Osten ist grün? Öko-Reportagen aus der DDR, Sowjetunion, Tschechoslowakei, Polen, Ungarn, Rasch & Röhring Verlag, Hamburg, 1988.

Søbye, Helen K.: "Miljøbevegelsen er Polens håp", Miljømagasinet, nr. 4, 1987, s. 34 36.

Touraine, Alain: "Krise und Wandel des sozialen Denkens", i Johannes Berger (Red.): Die Moderne Kontinuitäten und Zäsuren, Soziale Welt, Sonderband 4, Verlag Otto Schwartz & Co, Göttingen, 1986, s. 15 39. Oversatt fra fransk til tysk av Sabine Offe.

Die Umweltbibliothek: Umweltblätter, siste utgave i mai 1989.

Wensierski, Peter: Von oben nach unten wächst gar nichts. Umweltzerstörung und Protest in der DDR, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1986.

STS-ARBEIDSNOTAT/WORKING PAPER

1987:

- 1/87 Knut H. Sørensen: Deciding technology: Decisions and negotiations in a Norwegian research organization (33 sider, kr. 35,-).
- 2/87 Knut H. Sørensen: Sentrale datafag og sære datamiljøer? Noen sosiologiske perspektiver på verdisyn og miljø innen datafag (11 sider, kr. 20,-).
- 3/87 Knut H. Sørensen: Innovasjon "nedenfra": En drøfting av beslutningsforhold ved innføring av ny teknikk i foretak (42 sider, kr. 40,-).
- 4/87 Nora Levold: Norske sivilingeniører: Teknologitvklere eller teknikkadministratører? (25 sider, kr. 30,-).

1988:

- 1/88: Senter for teknologi og samfunn, Universitetet i Trondheim: En kort presentasjon med vekt på senterets oppgaver og funksjon (12 sider, kr. 20,-).
- 2/88 Knut H. Sørensen: Teknologiske visjoner og sosiologisk snusfornuft: En dekonstruksjon av informasjonssamfunnet (15 sider, kr. 20,-).
- 3/88 Knut H. Sørensen: Hva kan sosiologien lære oss om teknologien? (18 sider, kr. 20,-).
- 4/88 Nora Levold: Ingeniører som infrastruktur i innovasjonsprosesser (21 sider, kr. 30,-).
- 5/88 Håkon W. Andersen: Teknologien og hans ambivalente forhold til ny teknologi. Ansatter til en forståelse (22 sider, kr. 30,-).
- 6/88 Håkon W. Andersen: 'Brandy and cigars': Om teknologer og menneskelige verdier (9 sider, kr. 10,-).
- 7/88 Trond Bulland: Forskningspolitikk nedenfra? Nasjonal handlingsplan for informasjonsteknologi blir til (33 sider, kr. 35,-).
- 8/88 Trond Bulland: Networking from above? Information Technology in the Norwegian Health Services (28 sider, kr. 30,-).

- 9/88 Knut H. Sørensen: Gender and technological R&D. A challenge to social studies of technology (26 sider, kr. 30,-).
- 10/88 Knut H. Sørensen/Nora Levold: Engineers as infrastructure: On technological innovation, heterogeneous technology and networks of competence (22 sider, kr. 20,-).
- 11/88 Knut H. Sørensen: Sivilingeniørers utdanningssystem og karrieremønstre: En norsk modell? En problemoversikt (21 sider, kr. 30,-).
- 1989:
- 1/89 Håkon W. Andersen: Sail, steam and motor: Some reflections on Technological Diffusion in the Norwegian Fleet 1870 - 1940 (28 sider, kr. 30,-).
- 2/89 Håkon W. Andersen: Balancing Technology between Safety and Economy: the Classification Concept and International Competition. (15 sider, kr. 20,-).
- 3/89 Gudmund Stang: The Dispersion of Scandinavian Engineers 1870-1930 and the Concept of an Atlantic System. (43 sider, kr. 40,-).
- 4/89 Knut H. Sørensen/Håkon W. Andersen: Bilen og det moderne Norge (15 s, kr. 20,-).
- 5/89 Trond Bulland: Informasjonsteknologiprogrammer og nasjonal teknologipolitikk: En drøfting av OECD-lands satsing på informasjonsteknologi (kr. 35,-).
- 6/89 Ann R. Sætnan: Technological Innovation in the Hospital: The example of PREOP (kr. 35).
- 7/89 Thomas Dahl: A new clear paradigm? Changes in the social and technological system by the environmental movement (kr. 35,-).
- 8/89 Thomas Dahl: Miljøbevegelsen i DDR: Et grasrot med grønnyanser (15 sider, kr. 20,-).

Arbeidsnotater kan bestilles fra: Working paper can be ordered from:

Senter for teknologi og samfunn Centre for Technology and Society
Universitetet i Trondheim The University of Trondheim
7055 Dragvoll N-7055 Dragvoll, Norway

Telefon Telephone:
Sentralbord: (07) 92 04 11 Switchboard: + 47 7 92 04 11

Til: STS 7055 Dragvoll

Jeg/Vi bestiller følgende rapporter/arbejdsnotater:

[illegible]

Navn:
Institution:
Adresse:
.....

STS-RAPPORTER

1986:

1/86	John Wally Bakke:	Teknologi-arbeidsorganisasjon-bedriftsdemokrati. Sosiotechnisk forskning i England og Norge (ut-solgt).
2/86	Nora Levold:	Kvinneres økte yrkesdeltakelse: Langsom revolusjon eller rask integrasjon (utsolgt).
3/86	Håkon W. Andersen:	Fra det britiske til det amerikanske produksjons-ideal. Forandringer i teknologi og arbeid ved Akers mek. Verksted og norsk skipsbyggingsindustri 1935-1970 (679 sider, kr. 120,-).
4/86	Knut H. Sørensen/
Nora Levold:	En rettferdig teknologi? NTH-studenters syn på etiske og verdimeslige spørsmål knyttet til teknologi og sivilingeniøryrket (57 sider, kr. 25,-).
<u>1988:</u>		
5/88	Heidi Gjæen:	Endelig på rett plass? Om endringer i norske sivilingeniørers yrkesgrunnlag (200 sider, kr. 50).
6/88	Knut H. Sørensen:	Forsknings- og innovasjonspolitikk (170 sider, kr. 50,-).
7/88	Elisabeth Piene:	Vilkår og verdier. Om kvinner og menn i informasjonsteknologisk orientert forskning (145 sider, kr. 60,-).
8/89	Per Østby:	Tilfellet COMTEC (256 sider, kr. 90,-).
9/89	Morten Hatling:	Entreprenør eller leverandør? Om teknologiske Fou-
institutt sine relasjoner til industribedrifter.
(ca. 170 sider, kr. 70,-).

Rapporteur kan bestilles fra / Reports can be ordered from:

Senter for teknologi og samfunn
 Universitetet i Trondheim
 7055 Dragvoll

Centre for Technology and Society
 The University of Trondheim
 N-7055 Dragvoll, Norway

Telefon
Sentralbord: (07) 92 04 11
Telefon
Switchboard: + 47 7 92 04 11